

Hezam. : « Universa hæc mundi moles, ait, perinde est ac liber litteris exaratus, palam contestans ac deprædicans gloriam Dei, illiusque augustissimam majestatem, arcanam alioqui et in-

visibilem, abunde enuntians tibi intellectili creaturæ. Cæli enim enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum, » *Psalm.* XVIII, vers. 4.

CAPUT SECUNDUM

SYNOPSIS CAPITIS.

Describitur quies Dei in sabbato, sabbatique sanctificatio. Secundo, vers. 8, plantatio paradisi, et quatuor ejus flumina. Tertio, vers. 18, formatio Eovæ ex costa Adæ. Quarto, vers. 23, institutio matrimonii in Adamo et Eva.

1. Igitur perfecti sunt cæli et terra, et omnis ornatus eorum. 2. Complevitque Deus die septimo opus suum quod fecerat, et requievit die septimo ab universo opere quod patrat. 3. Et benedixit diei septimo, et sanctificavit illum : quia in ipso cessaverat ab omni opere suo, quod creavit Deus ut faceret. 4. Istæ sunt generationes cæli et terræ, quando creata sunt, in die quo fecit Dominus Deus cælum et terram : 5. et omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis priusquam germinaret; non enim pluerat Dominus Deus super terram, et homo non erat qui operaretur terram. 6. Sed fons ascendeat e terra, irrigans universam superficiem terræ. 7. Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem. 8. Plantaverat autem Dominus Deus paradysum voluptatis a principio : in quo posuit hominem quem formaverat. 9. Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu, et ad vescendum suave : lignum etiam vitæ in medio paradisi, lignumque scientiæ boni et mali. 10. Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradysum, qui inde dividitur in quatuor capita. 11. Nomen uni Phison : ipse est qui circumit omnem terram Hevilath, ubi nascitur aurum : 12. et aurum terræ illius optimum est; ibi invenitur bdellium, et lapis onychinus. 13. Et nomen fluvii secundi Gehon : ipse est qui circumit omnem terram Æthiopiæ. 14. Nomen vero fluminis tertii, Tigris : ipse vadit contra Assyrios. Fluvius autem quartus, ipse est Euphrates. 15. Tulit ergo Dominus Deus hominem, et posuit eum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum. 16. Præcepitque ei dicens : Ex omni ligno paradisi comede : 17. de ligno autem scientiæ boni et mali ne comedas : in quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris. 18. Dixit quoque Dominus Deus : Non est bonum esse hominem solum : faciamus ei adiutorem similem sibi. 19. Formatis igitur, Dominus Deus, de humo cunctis animantibus terræ, et universis volatilibus cæli, adduxit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea : omne enim quod vocavit Adam animæ viventis, ipsum est nomen ejus. 20. Appellavitque Adam nominibus suis cuncta animantia, et universa volatilia cæli, et omnes bestias terræ; Adæ vero non inveniebatur adiutor similis ejus. 21. Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam : cumque obdormisset, tulit unam de costis ejus, et replevit carnem pro ea. 22. Et ædificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem; et adduxit eam ad Adam. 23. Dixitque Adam : Hoc nunc, os ex ossibus meis, et caro de carne mea : hæc vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est. 24. Quamobrem relinquet homo patrem suum, et matrem, et adhærebit uxori suæ : et erunt duo in carne una. 25. Erat autem uterque nudus, Adam scilicet et uxor ejus, et non erubescabant.

Est hoc capite anacephalaësis : nam formatio matrimonii institutio facta est ante sabbatum die paradisi facta est die tertio; et Eovæ creatio, ac sexto, puta Veneris, quo creatus est Adam. Mo-

ses ergo hæc et alia quæ cap. I obiter perstrinxit, hic copiosius explicat et enarrat.

Vers. 1. 1. OMNIS ORNATUS, — puta stellæ, et etiam angeli, qui cælum ornant, perinde ac aves æerem, pisces mare, plantæ et animalia terram exornant. Pro ornatus, hebraice est *נצץ tsaba*, id est exercitus, acies, militia, virtus, ornatus; nihil enim ordinata acie est ornatus. Hinc dicitur Deus exercituum, id est angelorum et siderum, quæ quasi milites, Deo stato ordine deserviunt, moventur, oriuntur, occidunt, et pro Deo contra impios non raro depugnant, ut dixi *Judic.* v, 20.

Vers. 2. 2. COMPLEVITQUE DEUS DIE SEPTIMO OPUS SUUM. — « Die septimo, » scilicet exclusive : nam inclusive Deus complevit opus suum die sexto, ut habent Septuaginta. Cæpit enim die Dominico, et complevit feria sexta, sive die Veneris, ita ut sequenti die septimo quieverit, qui ab hac quiete Dei vocatus est sabbatum. Symbolicam et arithmeticam causam, cur sex diebus perfectus sit mundus, dant S. Augustinus, lib. IV. *De Genes. ad litt.* cap. 1; Beda et Philo, lib. *De Opificio mundi*; nimirum, quod senarius numerus primus est perfectus : conficitur enim e primis sui partibus, scilicet unitate, binario et ternario; nam unum, duo et tria faciunt sex.

Symbolice, sex dies significant sex millia annorum, quibus durabit hæc fabrica mundi (mille enim anni coram Deo sunt sicut dies unus, *Psalm.* LXXXIX, 4), ita ut iis exactis veniat Antichristus, dies iudicii, et sabbatum, id est requies Sanctorum in cælis, docent S. Hieronymus in *Expos. Psalm.* LXXXIX ad *Cyprianum*; Irenæus, lib. V, cap. ult.; Justinus, *Quæst.* 71 ad *Gentes*; S. Augustinus, lib. XX *De Civit.* vii, et alii, quos citat Sixtus Senensis lib. V *Biblioth.*, annot. 190. Hinc et sex primi parentes Adam, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Jared, mortui sunt, septimus Enoch vivus in cælum translatus est, quia post sex millenarios annorum laboris et mortis, sequetur vita æterna, ait Isidorus in *Gloss.* cap. v. Vide dicta *Apoc.* XX, 6.

OPUS SUUM — creationis novarum specierum; nam gubernationis, conservationis et productionis novorum individuorum opus etiamnum peragit Deus, ut patet *Joannis* v, 17.

REQUIEVIT — non a defatigatione, sed ab opere; unde hebr. est *שָׁבַת* *scabat*, id est cessavit. Aliter Aristobolus apud Eusebium, lib. XIII *de Prepar.* cap. vi, « requievit, » ait, id est rebus a se conditis dedit quietem, id est stabilitatem, permanentiam, perpetuitatem ordinemque ratum, fixum et immutabilem. Quocirca *requisivit* tacite significat conservationem rerum creatarum, cum iisque ad actus et motus proprios jugem Dei cooperationem. Nam, ut ait S. Augustinus in *Sententis*, num. 271. : « Creatoris omnipotentis omnipotentia, est causa subsistendi omni creaturæ : quæ virtus si ab eis quæ condidit regendis aliquando cessaret, simul omnium rerum species

et natura concideret. Proinde quod Dominus ait : Pater meus usque nunc operatur, quondam conjunctionem operis ejus, qua simul omnia continet atque administrat, ostendit. In quo etiam opere sapientia ejus perseverat, de qua dicitur : Pertingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Idem etiam Apostolus sentit, cum Atheniensibus prædicans ait : In quo vivimus, movemur et sumus. Quia, si opus suum rebus creatis subtraheret, nec vivere, nec moveri, nec esse possemus. Et ideo sic Deus intelligendus est requievisse ab omnibus operibus suis, ut jam nullam novam conderet creaturam, non ut conditas continere et gubernare cessaret. »

Docte idem S. Augustinus in *Sentent.*, num. 145, docet eodem modo affici Deum, cum vacat, et cum operatur. « Non ergo, ait, in Deo aut pigra vacatio, aut laboriosa cogitatur industria, qui novit et quiescens agere, et agens quiescere; et quod in operibus prius quidem est, aut posterius, non ad facientem, sed ad facta referendum est. Æterna enim est et incommutabilis voluntas ejus, nec consilio alternante variatur, in qua simul est quidquid in rebus creandis, vel ordinandis, aut præcesserit, aut sequitur. Hinc Philo, lib. *Allegor.*, verit, non, quievit, sed, quiescere fecit quæ exorsus est; quia, ait, Deus nunquam quiescit, sed sicut proprium ignis est urere, et nivis refrigerare, ita Dei operari. » Hebraicum tamen *שָׁבַת* *tsbat*, proprie significat quievit, uti verit Chaldaeus, Noster et Septuaginta.

Symbolice Junilius, Beda, et S. Augustinus, lib. IV *de Gen. ad litt.* cap. XII, docent quietem hanc Dei in sabbato fuisse figuram quietis Christi in sepulchro, die sabbati, postquam opus redemptionis nostræ die sexto, per passionem et mortem consummasset.

Anagogice, fuit hic typus quietis Sanctorum in cælo : ibi enim perenne agent sabbatum, de quo plura *Deut.* v, 12.

3. ET BENEDIXIT DIEI SEPTIMO, — id est, diem septimum laudavit, commendavit, approbavit, ait Philo : sic benedicimus Deum, cum eum laudamus. *Secundo* et melius, « benedixit, » id est, ut sequitur, sanctificavit, sanctum et festum decrevit diem septimum. Sicut enim hominis magna est benedictio, quod sanctificetur : ita est et festi.

ET SANCTIFICAVIT ILLUM. — Non hoc ipso die septimo, quod primum fuit sabbatum in mundo, sed postea, tempore Moysi, *Yata Exodi* XX, 8. Ita Abulensis, qui putat hæc hic dici per anticipationem. *Secundo* et melius alii, sanctificavit Deus jam tunc sabbatum, non actu et reipsa, sed decreto et destinatione sua, *g. d.* Quia Deus quievit die septimo, hinc illum diem destinavit sibi quasi sacrum, ut a Mose indiceretur festus celebrandus a Judæis. Ita Pererius, Beda, Hieronymus Prado in cap. XX *Ezechiel.* Tertio et planissime, Deus a mundi exordio hoc primo sabbati die, illum « sanctificavit, » id est actu festum instituit, co-

lique vultu ab Adamo ejusque posteris sacro otio et cultu Dei, maxime recolendo beneficium creationis suae, totiusque mundi, illo die completum. Unde patet sabbatum fuisse festum institutum et sancitum primitus, non a Mose, *Exodi* xx, 8, sed longe antea, puta ab origine mundi, hoc ipso primo mundi sabbato. Idem colligitur *Exodi* xvi, 23, *Hebr.* iv, 3, ut ibi ostendi. Ita libera ibidem, Philo, Catharinus hic. Fuit ergo hoc præceptum sabbati divinum, non naturale, sed positivum: unde a Christo s. Apostolis festum a sabbato in Dominicum est translatum.

QUOD CREAVIT DEUS UT FACERET, — id est, quod creavit faciendo, et creando facit atque perficit: hanc enim operis perfectionem significat hæc ejusdem verbi per synonymum iteratio, qua dicitur: « Creavit ut faceret. »

Vers. 4. 4. ISTE SUNT GENERATIONES (id est creationes) COELI ET TERRÆ. — Unde sequitur: « Quando creata sunt in die, » id est tempore toto sex dierum, de quibus cap. i. Ita Beda et alii (1).

Vers. 5. 5. ET OMNE VIRGULTUM. — Connecte hæc cum vers. 4, sic: « In die quo fecit Dominus cælum et terram, et omne virgultum (Hebræum *וְכָל יִצְחָק*, est enatum, vel germinans) antequam oriretur in terra, » more scilicet naturali et virtute seminis, ut nunc oritur. Tantum enim vult dicere Moses primam illam productionem virgultorum ac paradisi, ad quem paulatim descendit, non naturæ, non terræ, non seminis, sed Dei virtuti et operationi tribuendam esse; idque probat ex eo quod, cum omnes herbe et virgula cæli influxu et hominis industria ac cultura proveniant, tunc nondum erat homo, qui sereret et coleret terram; nec etiam erat pluvia, que sala rigaret.

Secundo, ex Hebræo sic planius verbi posset, in die (primo mundi) quo fecit Deus cælum et terram, omne virgultum agri nondum (hoc enim est *וְכָל יִצְחָק* terrem, ut patet *Exodi* ix, 30: « Novi quod necdum (Hebr. *lorem*) timeatis Dominum) erat in terra, et omnis terra regionis nondum germinabat, sed fons ascendebat de terra (2).

Vers. 6. 6. SED FONIS ASCENDEBAT E TERRA. — Querens, quis hic sit fons? Primo, Aquila, Chaldaeus et Hebræi alii, ac Molina, Peverius, Delrio, Hebræum *וְכָל יִצְחָק* ed vertunt vaporem, quem scilicet sol e terra sursum vi sua attraxerit, qui postea noctis frigore concretus in rorem et in humorem resolutus, terram ejusque germina irrigavit initio mundi, donec paulo post pluvias dedit Deus terræ, ad eam irri-

(1) Verba illa spectant superiora, que capite i præcæserunt, ut clausulam quasi eorum faciant, hoc modo: Et tales quidem erant operationes cæli et terræ quam crearentur. *וְכָל יִצְחָק* a verbo *וְכָל יִצְחָק* proprie generationes notare constat; sed quia Hebræorum historia tabulis genealogicis intertexti solebat, hinc *וְכָל יִצְחָק* sensu latiore enarrationem, historiam denotat, et usurpatur in ejusmodi locis, in quibus nulla generationalis mentio est. Cf. *Gen.* xxxvii, 2.

(2) Sæpias arabice vertit, nec fons ascendebat de terra, a superiore repetens negandi particulam.

Sabbatum festum fuit a Deo institutum. Ad. et posteris. Iste Mo. sca.

gandam. Hic ergo vapor et ros erat tunc loco pluviae et humoris, quo planta recens create fovenerunt; nam primos dies mundi decuit esse sidos et serenos.

Lices, quomodo hic vapor a nostro interprete et a Septuaginta vocatur fons? Respondeo, quia ut fons terram inundabat. Sic enim Aristoteles, lib. I *Meteor.* i, nubes ex aquis ortas, et in aquas verti solitas, vocat circulares et perennem fluvium, sive oceanum, qui per aerem fluit et volitat.

Verum obstat huic sententiæ, quod vers. præced. negavit Moses, nullam tunc pluviam, aut similem humorem coelestem fuisse, qui terram rigaret. Rursum, quod vapor valde improprie vocatur fons; et Hebræum *ed*, non vaporem, sed gurgitem potius aquarum (ut patet *Job* xxxvii, 27); indeque calamitatem et cladem, que instar gurgitis homines obruit et involvit, ut patet *Jerem.* xliii, 16, et alibi, significat. Unde Olearius ed vertit inundationem.

Secundo, S. Augustinus, lib. V *De Genes. ad litt.* cap. ix et x: in initio mundi, inquit, proprie unus fuit fons, qui stato tempore instem Nilii exundans terræ germina rigabat. Sed talem fontem fuisse, qui totam terram inundando rigaret, vix est credibile.

Longe incredibilius est, quod addit Glossa interlinealis, hoc fonte exundante rigatam esse totam terram, usque ad tempora Noe, ita ut ante Noe nulla unquam fuerint pluvia in mundo.

Tertio ergo melius ibidem S. Augustinus, Philo, et Nicolaus Papa ad Michaëlem imperatorem: Fons, inquit, id est fontes, rivuli et flumina ascendebant de terra: omnes enim aquæ, ut dixi cap. i, vers. 9, congregatae sunt in unum locum, quasi in unum fontem, vel matricem. Moses enim hic tantum generatim relegit et revolvit rerum creationem, quem cap. i seriatim enarravit, q. d. Deus solus initio mundi fecit omne virgultum ubique in tota terra; idque probat ex eo, quod tunc necdum erat homo qui hæc virgula plantaret, nec pluvia que ea rigaret; sed tantum fons, id est varia flumina et fontes ex una quasi fontali matrice (de qua dixi cap. i, vers. 9), manantes totam terram hinc inde irrigabant. Hæc autem non poterant, sine pluvia, ubique terris a se remotis subministrare humorem ad germinandum; ergo hæc germina et virgula solus tunc effecit Deus.

Quarto, ex Hebræo planius et solidius sic explices: « fons, » hebræice *וְכָל יִצְחָק*, id est gurgis vel inundatio, puta abyssus illa primigenia aquarum, de qua dixi cap. i, vers. 2, irrigabat et tegebat totam terram, quasi tota terra unus esset fons: hanc enim quasi primam omnium matricem tantum hoc versu summam repetit Moses, uti paulo ante vers. 4 repetit creationem cæli et terre. Deus enim ante omnia primo creavit cælum et terram, et hunc fontem sive abyssum aqua-

Hebræi. tar.

Secunda sententia improbabilis.

Tertia, probabilis.

rum. Sensus ergo est, q. d. Deus uti solus cælum et terram, et abyssum aquarum creavit, ita solus eam a terra separavit, et aridam detexit, atque germina, paradisum, hominem aliaque omnia ex ea produxit, que postea per pluviam et rorem conservavit et propagavit: unde, ut dixi vers. 5, ex Hebræo sic plane et clare vertes, « in die quo fecit Deus cælum et terram, omne virgultum agri nondum erat in terra et omnis herba regionis nondum germinabat, sed fons, » id est inundatio, scilicet abyssus aquarum, quæ e terra videbatur emergere et ascendere, « irrigabat et tegebat totam terram (1). »

Vers. 7. 7. FORMAVIT IGITUR DOMINUS DEUS HOMINEM DE LIMO TERRE; ET INSPIRAVIT IN FACIEM EIUS SPIRACULUM VITÆ, ET FACTUS EST HOMO IN ANIMAM VIVENTEM. — Chaldaeus paraphrasticè vertit, factus est homo in animam loquentem; quia loquela, æque ac ratio, propria est homini.

Redit hic Moses ad opus sextæ diei, ut formationem hominis luculentius explicet.

Nota primo: Moses hic quinque hominis causas assignat. Efficacis est Deus. Materia est limus terre sive terra aqua mixta; unde et cadaver hominis in terram et aquam, quasi in elementa sua resolvitur. Forma est spiraculum vitæ. Exemplar est Deus: Dei enim imago est homo. Finis est ut sit anima vivens; id est res vel animal vivens, puta sentiens, seipsam movens, se et alia noscens, omniaque vitæ opera exercens (est synecdoche), utque præsit cæteris animalibus totique mundo.

Nota secundo: Hebræa ad verbum sic habent, plasmavit Deus hominem pulverem, vel lutum de terra. Hebræum enim *וְכָל יִצְחָק*, et Græcum *ἐκ τῆς γῆς* proprie ad figulinam pertinet, idemque est quod plasmavit; unde videtur quod Deus primo corpus hominis in modum statue de limo terre, vel per se, vel per angelos (ut insinuat S. Augustinus et ex eo S. Thomas, I part., *Quest.* xli, artic. 2, ad 1) efformavit, uti plaste fingunt homines luteos. Et hoc est quod ait *Job* x, 9: « Memento quod sicut lutum feceris me. » Et Jeremias xvii, 2, Deum figulo, hominem luto comparat. Hinc etiam *Sapient.* vii, 1, Adam vocatur *νεφελιμύτης*; καὶ γῆς πρῶτον primoplasmatus et terrigena; et ab Apostolo I *Cor.* xv, 47, « de terra terrenus » appellatur. Deinde Deus in hunc hominem luteum seusim induxit dispositiones carnis et corporis humani, ac denique simul cum ultima dispositione induxit formas heterogeneas singularum partium corporis, simulque cum his infudit creatum, et creavit infundendo animam rationalem: itaque factus est homo perfectus, corpore

(1) « Loco pluvie et irrigationis erat vapor, quo universa telluris superficies humefabatur, eo tempore quo tener terrarum orbis primum concreverat, et nubes submotæ erant, antequam sole novo lucescente crearentur pluviae, ad procedendas et conservandas plantas. » Hæc Rosenmüllerus ad h. l.

Quomodo formatus sit Adam?

Quarta, et generalis.

humano et anima rationali constans. Ita S. Chrysostomus *lib. hom.* 42, et Genadius in Catena; itaque solus Deus per se effecit. Unde S. Basiliius, S. Ambrosius et Cyrillus docent quod homo sit conditus a sola SS. Trinitate, sine alio adjuutore: contrariam sententiam appellant Judæicum errorem.

Porro miram et divinam hominis singulorumque ejus membrorum structuram ita graphicè depingit S. Clemens, lib. VIII *Recognit.*: « Vide in corpore hominis artificis opus, quomodo ossa velut columnas quasdam quibus caro sustentetur ac portetur inseruit; tum deinde æqualis ex utraque parte, id est dextra ac leva, mensura servetur; ut congruat pes pedi, et manus manui, digiti quoque digitis, ut singuli ad singulos tota æqualitate concordent; sed et oculus oculo, auris auri, que non solum consona sibi et concordantia, sed et usibus necessariis apta formantur. Manus quidem ut operi commoda sint, pedes ut gressibus, oculi ut visibus serviant superciliorum excubis custoditi; aures ad audiendum ita formate, ut cymbalo similes, suscepti verbi repercussum sonitum altius reddant, et usque ad sensum cordis emittant. » Audi sequentia æque artificiosa et mira. « Lingua autem ad loquendum illa dentibus, plectri ut reddat officium; ipsi vero dentes, alii ut incidant et dividant cibos, et interioribus tradant, interiores vero ut in modum molæ efficiant et comminuant, quo opportunitus stomacho traditi coquantur, unde et molaris appellati sunt. Sed et nares commoendi flatus, et reddendi ac recipiendi gratia factæ sunt, ut innovatione spiritus, calor naturalis qui ex corde est, vel accendi vel refrigerari, cum res poposcerit, queat, pulmonis officio; qui pectori inheredat est, ut mollitie sua palpet et foveat cordis vigorem, in quo videtur vita consistere, vita dico, non anima. Nam quid dicam de substantia sanguinis, quam velut fluvius ex fonte procedens, ex uno prius alveo inrectus, tum deinde per innumeras venas, quasi per areas derivatus, totam humani corporis terram vitalibus rigat fluentis, jejocris opere ministratus; quod ad efficaciam digestionis ciborum, atque in sanguinem mutandorum in dextero latere jacet? » Quis ex his omnibus evidenter non agnoscat rationis opus et sapientiam Conditoris?

Eandem hominis cosmopœiam elegantè describit S. Ambrosius, lib. VI *Hexæm.*, cap. ix, ubi inter cætera docet, « humani corporis fabricam instar esse mundi. Siquidem ut cælum eminet aeri, terris mariæ, que velut quedam membra sunt mundi, ita etiam caput super reliquos artus corporis nostri cernimus eminere: in arce autem hæc regalem quandam habitare sapientiam. Rursum quod sol et luna in cælo, hoc sunt oculi in homine. Sol et luna duo mundi lumina, oculi autem quedam in carne sidera fulgent desuper, et inferiora clari illustrent lumine, speculatores

quidem nostri die ac nocte exubant. Quam speciosa cesaries? Quid sine capite est homo, cum totus in capite sit? Illic frons libera, quæ mentis habitum speciei sui prodat. Imago quædam animi loquitur in vultu. Geminæ series superciliorum oculis monumenta præstant, prætexunt gratiam. Propter oculos ferunt medici periti cerebrum hominis in capite locatam. Initium nervorum et omnium sensuum cerebrum est. Initium autem articularum, et insiti caloris quo amantur et tepescunt vitalia, cor esse plerique arbitrantur. Sensuum autem singulorum velut organum nervi sunt, qui velut chordæ et fides quedam de cerebro oriuntur, et per partes corporis in singula quæque officia derivantur. Ideoque mollis est cerebrum, quia omnes sensus suscipit: eo enim nervi referunt universa, quæ vel oculus viderit, vel auris audivit, vel odor inhalaverit, vel lingua increpaverit, vel os saporis acceperit. Sinuatio interiorum aurium modulandi quemdam numerum præstat, et disciplinam. Siquidem per anfractus aurium quidam rhythmus efficitur, et modulis quibusdam ingressæ sonus vocis exprimitur. Quid ego describam dentium vallum, quo cibus conficitur, et plena fit vocis expressio? Lingua est velut plectrum loquentis, et quædam edentis manus, quæ defluentem cibum dentibus suggerit et ministrat. Vox quoque aeris quodam remigio vehitur nunc commovens, nunc demulcens audientis affectum. Itaque cogitationes tacite mentis, oris sermone signantur. Quid est igitur os hominis, nisi quoddam sermonis adytum, fons disputationis, aula verborum, promptuarium voluntatis? Pergit deinde a capite ad cætera membra, atque: «Manus est totius corporis propugnaculum, capitis defensatrix, quæ præclaris enitet factis, per quam offerimus, summus et dispensamus Sacramenta cœlestia. Quis digne explicet pectoris cratem ventricis molliorem? Quid tam salutare, quam ut pulmo cordi finitimo limite jungeretur, ut cum exarsit cor ira et indignatione, pulmo sanguine atque humore citius temperetur? Ideoque mollior pulmo est, quia madet semper, simul ut rigorem indignationis emolliat. Lien quoque cum jecore viciniam habet fructuosam, qui, dum assumit quo ipso pascatur, abstergit quidquid sordium deprehenderit, ut per fibras jecoris minutores, ciborum possint tenues atque subtiles reliquæ transire que vertantur in sanguinem, viribusque proficiant. Intestinosaurum vero circumplexi orbes, et sine aliquo licet nodo sibi tamen invicem nexi, quid aliud nisi divinam prospicientiam Creatoris ostendunt, ut non cito esca pertranseat et statim a stomacho decurat? Quod si fieret, jugis fames et continua vorandi libido hominibus gigneretur.» Et post nonnulla: «Venarum pulsus vel infirmitatis internuntius, vel salutis est; eadem tamen cum toto diffuse aut corpore, neque nudæ, neque infectæ sunt,

et ita lenibus operiuntur visceribus, ut explorandi copia sit, et celeritas sentiendi, quando nulla est viscerum crassitudo quo pulsus possit obduere. Ossa quoque omnia tenui aperta sunt viscere, et revincta nervis, præcipue tamen capituli levi tecta sunt corio, unde, quo possint aliquid adversus umbras et frigora habere munimen, capillis densioribus vestiuntur. Quid dicam de officio pedum, qui totum corpus sine ulla sustinet oneris injuria? Flexibile genu, quo præ cæteris Domini mitigatur offensæ, ut in nomine Jesu omne genu curvetur. Duo enim sunt que præ cæteris Deum mulcent, humilitas et fides. Duo sunt homini pedes: quaterni enim pedes sunt feris et belluis, bini avibus. Et ideo unus quasi de volatilibus est homo, qui alta visu petat, et quodam remigio volitet sublimium cogitationum; et ideo de eo dictum est: Renovabitur sicut aquilæ juvenus tua, eo quod propior sit celestibus, et sublimior aquilis, qui possit dicere: Nostra conversatio in celis est.»

Nota tertio: Pro limo terræ, hebraice עפר אדמה aphar min haadama, id est pulverem de terra; Septuaginta vertunt, pulverem accipiens e terra. Sed hunc pulverem, ait Tertullianus, Deus addito optimo liquore in limam et quasi argillam coagulavit. Pulvis enim aridus inidoneus est ad plasmandum: pulvis ergo hic humectus erat, ideoque limus.

Rursum Adama (ex qua formatus et dicitur est Adam) significat terram rubram. Unde ex terra rubra, que est in agro Damasceno, nunc urbis Damasæ, sed agri cujusdam ita dieti, qui est juxta Hebron, creatum esse Adamum, multorum est traditio. Id enim tradunt Hebræi, et ex eis S. Hieronymus in Quæst. hebraicis hic, Lyranus, Hugo et Abulensis hic, et in cap. xii, Quæst. CXXXVIII, Burchardus, Bredembachius, Salignianus, et Adrichomius in Descriptione Terræ sanctæ, in Hebron; ubi et vallem lacrymarum consignant juxta Hebron, in qua ferunt Adamum centum annis plorasse mortem Abelis; confirmant idipsum ex Josue cap. xiv, vers. 13, ubi sic dicitur: «Nomen Hebron ante vocabatur Cariatarbe. Adam maximus ibi inter Enacim situs est.» Verum genuinus hujus loci sensus longe alius est, uti ibi dicam: Adam enim non fuit gigantea, sed justa statura; alias enim fuisset ipse monstrum hominis. Errat ergo Joannes Lucidus et al., qui Adam putant fuisse gigantem. Sed ad rem: ego sane præter Hebræos subinde fabulosos, optarem alios veteres hujus traditionis habere auctores.

Moraliter, recte Jeremias (et nos cum eo), cap. xviii, mittitur a Deo ad domum figuli, ad contemplandam suam matricem et originem, scilicet lutum, ut humilletur, utque discat et doceat omnes homines esse in manu Dei, sicut lutum est in manu figuli. Eleganter Secundus philosophus interrogatus ab Adriano imperatore: «Quid est homo?» respondit: «Mens incarnata, phan-

Abam et Adama.

Hebron creatus.

asma temporaria, speculator vite, transiens victor, anima laboriosa.» Epictetus vero: «Homo, ait, est lucerna in vento posita, loci hospes, legis imago, calamitatis fabula, mancipium mortis.»

Nota quarto: «Spiraculum vite» vocatur, non Spiritus Sanctus, uti voluit Philastrius in Catholico hæresum, cap. xcix, cujus errorem refutat S. Augustinus, lib. XIII De Civit. cap. xxiv; sed ipsa anima rationalis, que in homine simul est vegetativa et sensitiva. Ex hac enim oritur respiratio et exspiratio, que est tam signum, quam effectus vite; et inde anima dicitur פנחא אפנחא, id est, frigus captio: respirando enim refrigeratur; hebraice vero dicitur נשכחא nescama, et נפש naphes, a radice נפש naphas, id est respiravit.

Pro vite, hebraice est חיים chaïm, id est vitarum, quia rationalis anima homini tribuit triplicem vitam, scilicet plantarum, brutorum et angelorum. Alii, «vitarum,» inquit, quia narium foramina sunt duo, quibus vita, id est aura, respirando hauritur. Verum nares non sunt spiraculum vitarum, sed ejus receptaculum, ut mox dicam. Dicitur «spiraculum vite,» quia ad vitam ita necessaria est respiratio, ut ne ad momentum quidem sine ea vivere possimus, ait Galenus, lib. De Utilit. respirat., cap. ii. Hinc ait: Asclepiades dixit respirationem esse generatorem animæ; Praxagoras vero, non generationem animæ, sed corroborationem (1).

Nota quinto: Ex hoc loco patet animam rationalem non educi ex materia, non etiam esse ex traduce, id est, non generari et propagari ex anima parentis, ut lux spargit et propagat lucem, sicuti putavit Tertullianus, et dubitavit S. Augustinus, lib. VII De Gen. ad lit. cap. i et seq. Certum enim est, ut docet S. Hieronymus, omnesque alii Patres (estque sensus hic Ecclesiæ), animam non ab angelis, ut voluerunt Seleuciani, sed extrinsecus a solo Deo creati et infundi homini. Hæc enim significat vox inspiravit, vel, ut Cyprianus legit, insufflavit in faciem, id est in totum corpus. Est synecdoche: ex facie enim, in qua vigent omnes vitales operationes, et maxime respiratio, quasi ex parte nobilissima, totum corpus intelligitur.

Insufflavit ergo primo, ut ostenderet, ait Theodoretus, tam facile esse Deo animam creare, quam homini insufflare. Secundo, ut intelligamus animam non educam e materia, nec esse ex traduce, ut putavit Tertullianus (qui idcirco censuit animam, æque ac Deum, corpoream esse, imo effigiatam et coloratam, eo quod nihil incorpo-

(1) Quemadmodum Græci distinguebant פנחא אפנחא qualis obtigit cunctis animantibus, et פנחא נפש, qui proprius sit homini ac demonibus; item Latini animam, et animam, seu mentem: ita Hebræi per חיים נשכחא videntur intelligere animam vitalem qualiscumque illa sit, et per נפש, animam rationalem.

Unde anima dicitur פנחא אפנחא.

rale sit), et dubitavit S. Augustinus, lib. VII De Genes ad litteram, cap. i, sed extrinsecus a Deo creatam. Tertio, divinum quid esse animam nostram, quasi Dei flatum, non quidem ut credas esse partem avulsam divinitatis, uti videtur sensisse Epictetus, dissert. 1, cap. xiv; Seneca, epist. 92; Cicero, l. Tuscul. et l. De Divin., sed quod anima sit summa participatio divinitatis, quoad naturam spiritalem. Quarto, quod insufflatio et respiratio sit ita necessaria vite, ut ne momentum quidem sine ea vivere possimus; unde Galenus, lib. De Utilitate respirandi, cap. i, ait: «Asclepiades dixit respirationem esse generationem animæ, Nicarchus corroborationem, Hippocrates nutritionem.» Insufflatio igitur Deus hominem creat, ac si voluisset ostendere, non secus homine se ad universi complementum carere non posse, ac non potest homo carere respiratione. Postremo, cum ipsum flatum animamque Deus homini communicavit, semetipsum communicavit, quasi sum in illo cor indidisset.

Pro in faciem, hebraice est פניו baappaf, quod Aquila et Symmachus vertunt, פניו פנחא, id est in nares: in naribus enim viget respiratio, quod signum est animæ latentis. Verum melius veritatem Noster, in faciem: non enim in solis naribus, sed in facie tota, ac consequenter in toto homine anima est et relictæ, sed maxime in facie et capite. Quocirca S. Ambrosius, lib. VI Hexam., cap. ix, ait humani corporis fabricam instar esse mundi, quidam, ut cœlum eminet aëri, terris maria, que velut membra sunt mundi: ita etiam caput super reliquos artus nostri corporis cernimus eminere, prestantissimumque esse omnium, tanquam inter elementa cœlum, tanquam arcem inter reliqua urbis mœnia: in arcem autem hæc, regalem quamdam habitare sapientiam. Unde a Salomone dictum est: «Oculi sapientis in capite ejus.» Hinc et Lactantius, lib. De Dei opificio, cap. v: In summa, ait, constructione corporis, caput Deus ipse collocavit, in quo esset regnum totius animantis; datumque illi hoc nomen est, ut quidem Varro ad Ciceronem scribit, quod hinc capiant initium sensus et nervi.

Putarunt aliqui animam nostram esse partem divinæ substantiæ, quasi dicitur Deus hic insufflasse, id est partem sui flatus, spiritus et animam homini communicasse. Sed hæc est vetus hæresis, et error Poetarum, qui animam dicunt esse «divinæ particulam auræ,» et ἀμισητα (id est partem avulsam) divinitatis. Ita sentit Epictetus, dissert. 1, cap. xiv; Seneca, epist. 92; Cicero, l. Tuscul. Quæst. et lib. I De Divinatione. «Insufflavit» ergo, id est flatum, spiritum et animam, quasi effectum omnipotentis suæ, de nihilo in homine creavit Deus. Hinc S. Chrysostomus, Ambrosius, Augustinus, Eucherius et Lyranus, animam rationalem ita definiunt: «Anima est deformis spiraculum vite.» Secundo, Auctor De Spiritu et anima apud S. Augustinum, tom. III:

Anima: sit divina participatio.

Septem definitioes animæ rationales.

« Anima, ait, est substantia quodam incorporea, rationis particeps, regendo corpori accommodata; » *tertio*, Cassiodorus: « Anima, ait, est substantia spiritalis, a Deo creata, sui corporis vivificatrix; » *quarto*, Seneca: « Anima, ait, est spiritus intellectualis, ad beatitudinem in se, et in corpore ordinatus; » *quinto*, Damascenus: « Anima, ait, est spiritus intellectualis, semper vivens, semper in motu, bonæ maleque voluntatis capax; » *saxo*, Auctor *De Spiritu et anima*: « Anima, inquit, est omnium similitudo; » *septimo*, alii: « Anima, inquit, est substantia spiritalis, simplex et indivisibilis, in corpore passibilis atque mutabilis. »

VERS. 8. PLANTAVIT AUTEM DOMINUS DEUS PARADISUM VOLUPTATIS A PRINCIPIO. — « Plantaverat, » id est plantis, arboribus omnibusque deliciis a se creatis instruxerat et adornarat.

PARADISEM. — Nota: Paradisus non est vox græca, παράδεισος, id est irrigo, ut vult Suidas: vel, ut alii, παρά τινος δένου παύσησθαι, id est a collectione herbarum, ita nuncupatus; sed est vox Persica, ait Pollux, aut potius Hebræa: פֶּרְדִּיסִים *pardes* enim hebræice significat locum voluptatis, a radice פֶּרַדַּי *para*, id est fructificavit, et דָּם *damas*, id est myrtus, quasi dicas, hortus myrtilorum, seu in quo fructificant myrti. Myrtus enim odore et sapore præ aliis arboribus recreat et excellit.

VOLUPTATIS. — Septuaginta retinent vocem Hebræam, vertuntque in *Eden*, quod est nomen proprium loci, idque indicat Hebræum *bet*, id est, in, planeque *Eden* esse nomen loci, in quo fuerit paradisus, patet vers. 10 in Hebræo, idque magis patebit inferius. Verum noster Interpretes et Symmachus *Eden* accipiunt, non ut proprium, sed ut appellativum, tuncque significat voluptatem. Unde ab Hebræo *Eden* nonnulli deducunt Græcum *Ἔδεν*, id est voluptas. Theodoretus, *Quæstione XXV*, putat Adamum formatum esse in *Eden*, et ab *Eden* denominatum esse Adam. *Eden* enim, ait, rufum significat. Sed errat: *Eden* enim non rufum, sed voluptatem hebræice significat. Rursus Adam vocatus est ab Adama, id est terra rubea ex qua formatus est, non ab *Eden*: Adam enim per *aleph*, *Eden* vero per *ain* scribitur.

A PRINCIPIO. — scilicet die tertio mundi, ut dixi cap. 1, vers. 5. Errat ergo auctor lib. IV *Esdræ* cap. 11, vers. 6, qui exponit sic, ut asserat ante terram plantatum esse paradisum. Septuaginta vertunt, ad *Orientem*; unde patet quod respectu Judææ (Judææ enim respectu Moses scribit, et consignat plagas mundi) paradisus fuerit ad Orientem, quodque Orientalis plaga primo ab Adamo et hominibus incolæ cœperit.

Hinc S. Chrysostomus, Theodoretus et Damascenus lib. IV *De Fide*, cap. XIII, docent Christianos orare vertendo se ad Orientem, ut recorderent paradisi, ex quo per peccatum expulsi sunt;

Ubi dicitur paradisus

Paradisus fuit in Eden

Text ad Orientem

atque anhelat ad celestem paradisum, cuius illo terrestris typus et imago fuit.

Queres, quis, qualis et ubi sit paradisus? *Primo*, Origenes putat paradisum esse tertium celum, in quod raptus fuit S. Paulus; arbores esse virtutes angelicas; flumina esse aquas que sunt supra firmamentum. Idem docet Philo et Seleucianus heretici, quin et S. Ambrosius, lib. *De Paradiso*. Verum S. Epiphanius, Augustinus, Hieronymus et alii hanc expositionem hereseos damnant: torquet enim planam historiam Geneseos ad figmenta allegoriarum. Unde S. Ambrosius excusandus est, quod litteram litteralemque sensum præsupponat, tantumque allegoriam paradisi vestiget.

Secundo, alii apud Hugonem Victorinum putant paradisum fuisse totum mundum; flumen esse Oceanum, ex quo quatuor illa celeberrima flumina oriuntur. Sed et hic est error; nam quatuor hæc flumina egrediuntur extra paradisum. Rursus, Adam post peccatum eiectus est a paradiso; atqui Adam non est eiectus extra mundum: ergo mundus non est paradisus.

Tertio, alii apud Magistrum Sententiarum in II, dist. 17, censent paradisum esse locum omnino secretum et elevatum usque ad globum lune: ita Rabanus, Rupertus, Strabus; vel certe, ut Abulensis et Alensis, paradisum supra mediam aeris regionem elevari; ac proinde aquas diluivii eo non pertigisse. Sed sic non in terra, sed in aere aut celo esset paradisus. Rursus esset valde spectabilis ac cognitus, ut sol, luna, stellæ et comete ab omnibus spectantur.

Quarto, S. Ephrem apud Mosen Barcephala, lib. *De Paradiso*, putat totam terram nostram cingi Oceano, et ultra illum in alia terra, et alio orbe esse paradisum. Sed et hic error est: nam quatuor flumina paradisi in nostra sunt terra et orbe.

Quinto, Cirvelus Darocensis in *Paradoxis*, Quæst. 13, et Alphonsus a Vera Cruce, lib. *De Cælo*, spec. 13, opinantur paradisum fuisse in Palestina, circa Jordanem, in terra Sodomorum; probant ex *Genesis* XIII, 40. Alii volunt eum fuisse in insula Taprobana, alii in America. Verum hæc quatuor flumina nec in Palestina, nec in Taprobana, nec in America sunt.

Sexto, S. Bonaventura et Durandus in II, dist. 32a, 17, putant paradisum esse sub æquinoctiali. Putant enim ibi esse summam aeris temperiem, ubi semper dies sunt æquales noctibus. Sed hic uti vagum est et incertum, ita nodum non solvit.

Difficultas hujus questionis pendet ex duobus fluminibus, scilicet Phison et Geon: qui enim hos nosset, facile ex his vestigaret paradisum.

Dico *primo*, multorum Patrum et Doctorum sententia est, Geon esse Nilum, Phison esse Gangem. Ita sentit S. Epiphanius, Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Theodoretus, Josephus, Damascenus, Isidorus, Eucherius, Rabanus, Ru-

Quæstio ubi ait paradisum, Prima sententia

Secunda

Tertia

Quarta

Quinta

Multi putant Geon esse Nilum, Phison esse Gangem

pertus et alii, quos citant et sequuntur Conimbricenses in *meteora*, tract. 9, cap. x, et Ribera in *Amos*, VI, num. 44, et Bellarminus, *De Gratia primi hominis*, cap. XII. Et probatur *primo*, quia Septuaginta *Jerem.* II, 18, pro Nilo vertunt Geon: unde etiamnum hodie Abyssini Nilum vocant Gujion, teste Francisco Alvarez, *Hist. Æthiop.* cap. cxxii. Sed responderi posset Geon esse nomen plurium fluviorum: nam et juxta Jerusalem erat rivulus Geon, sive Gion (hæc enim duo idem sunt, utrobique enim in Hebræo est eadem vox גִּיּוֹן *gichon*), ubi unctus est Salomon in regem, III *Reg.* I, vers. 33, 38, 48; II *Paralip.* xxxii, 30.

Secundo, quia Ganges proprie circumit terram Hevilat, id est Indiam (ut *Genes.* I, 29, docet S. Hieronymus, et alii passim), que est intra Gangem, ubi aurum est optimum; imo ipse Ganges, teste Plinio, est aurifer et gemmifer. Porro Ganges vocatur Phison, id est multitudo, a radice פֶּיִשׁ *pus*, id est luxuriare, multiplicari, quia decem magna flumina in Gangem se exonerant. Ita Josephus, lib. I *Antiq.* II, et Isidorus, lib. XIII *Etymol.* cap. XXI. Pari modo Geon, id est Nilus, circumit Æthiopiæ, sive Abyssiniam, ubi regnat Preto Joannes. Nili etiam inundatio est celeberrima: hanc autem ipsi Geon tribuit Ecclesiasticus cap. xxiv, vers. 50 et 57.

Dices, quomodo Ganges et Nilus, qui remotissimi sunt a Tigri et Euphrate, ex eodem cum iis fonte et fluvio paradisi nasci possunt? nam Ganges oritur in Caucaso, monte Indice; Euphrates et Tigris in montibus Armeniæ; Nilus ex montibus Luna, versus promontorium Bonæ Spei; vel potius ex lacu quodam regni Congi, ut notarunt qui hoc sæculo illa loca lustrarunt; hæc autem origine a se invicem, ac consequenter a flumine paradisi remotissime sunt.

Hæc sane ingens est difficultas, ad quam respondet S. Augustinus, lib. VIII *De Genes. ad litt.* cap. VII, Theodoretus, Rupertus et alii, Gangem et Nilum e terrestri paradiso oriri, sed subterraneis uniculis et meatibus abscondi, donec locis jam dictis erumpant, idque Dei consilio ad occultandum paradisum. Imo Pan-anias in *Corinthiacis*, et Philostratus, lib. I *De Vita Apollonii*, cap. XIV, aiunt non deesse, qui patent ex Euphrate terra condito, ac postea supra Æthiopiæm prodeunte, Nilum efficit, quod apte respondet sacre Scripture hic cap. II, que hæc quatuor flumina ex uno fonte profuere insinuat. Nec mirum est Gangem et Nilum ita condi, et tam remote exoriri; nam et mare Caspium ab Oceano Arctico remotissimo per meatus subterraneos prodire, docet S. Basilus, Strabo, Plinius, et Dionysius, lib. *De Situ orbis*. Imo multi censent omnia, etiam remotissima flumina, fontes et aquas oriri ex mari et abyssu illa subterranea, per venas subterraneas, ut dixi cap. I, vers. 9. Ex hæc ergo abyssu primo ingens fluvius oriebatur in paradiso; Deus enim ad paradisi decorem voluit, ut ex eo oriens,

quasi matrix reliquorum, in hæc quatuor flumina se disperiret; post peccatum vero Adæ, Deus hunc paradisi fluvium vel totum terra condidit, vel latere voluit, ut magis lateret paradisus.

Verum incredibile videtur, tanto et tam vasto spatio hoc paradisi flumen, vel potius quatuor flumina sub terra se condere, et postea tam dissillis locis exoriri. Nam, ut docet Ptolomæus, inter Euphratem et Gangem intercedit spatium 70 graduum, id est plusquam 4300 milliariam. Idem de Nilo dici potest.

Secundo, hæc quatuor flumina locis jam paulo ante dictis et satis cognitis ita modice oriuntur, ut statim appareat ea ibi primum nasci, ac deinde confluentibus hinc inde rivalis paulatim adlescere; ergo non nasuntur ex uno illo flumine magno paradisi.

Tertio, Viegas in *Apoc.* cap. XI, sect. 5, aliqui Tertii viri doctissimi annotarunt, nec Indiam, nec Gangem, nec alias regiones, aut fluvios, que sunt ultra sinum Persicum, vocari in Scriptura Orientales vel Orientem, sed tantum illas que sunt citra sinum Persicum, veluti Armeniam, Arabiam, Mesopotamiam, Harum ergo incolæ, puta Arabes, Idumæi, Madianitæ, Armeni, vocantur Orientales, vel filii Orientis respectu Judæorum: atqui paradisus fuit in Oriente, ut habent Septuaginta.

Quarto, si Geon est Nilus, et Phison Ganges, ergo paradisus complexus est omnes regiones interjacentes inter Nilum, Euphratem, Tigrim et Gangem, puta Babyloniam, Armeniam, Mesopotamiam, Syriam, Mediam, Persiam multasque alias. Admittunt hoc nonnulli, sed parum probabiliter, ut videtur: nam paradisus vocatur hic hortus voluptatis; quis unquam tantum vidit hortum?

Hinc sequitur Phison non esse Gangem, nec Geon esse Nilum. Unde

Dico *secundo*: Paradisus videtur fuisse circa Mesopotamiam et Armeniam. Probatur *primo*, quia hæc regiones in Scriptura vocantur Orientales, uti jam dixi; *secundo*, quia homines eieci e paradiso primum has regiones incolere coeperunt, tum ante diluivium, ut patet de Cain, qui habitavit in Eden, *Genes.* cap. IV, vers. 16, tum post diluivium, quasi sitas prope paradisum, ideoque cæteris fertiliores ut patet *Genes.* VIII et XI, vers. 2. *Tertio*, quia paradisus fuit in Eden, *Tertio*, ut vertunt Septuaginta. Eden autem fuit juxta Haran, ut patet *Ezech.* xxxvii, 23, *Isaiæ* xxxviii, 12. Haran autem est circa Mesopotamiam: Haran enim sive Carrhæ urbs est Parthorum, ubi cæsus est Crassus. *Quarto*, quia ille est paradisus, ubi sunt Euphrates et Tigris, ut patet hic vers. 14; atqui hi sunt in Mesopotamia et Armenia: Euphrates enim est fluvius Babylonie, inter quem et Tigrim intercepta regio, Mesopotamia (quasi dicas, in medio duorum fluviorum sita) vocatur: *Quinto*, quia hæc regiones sunt antecessime

Probatur Nilum esse Geon, et e Geonem esse Phisonem

Secundo

Tertio

Quarto

Paradisus fuit circa Mesopotamiam

Quarto

Quinto

Sexto

et fertilissime. *Sexto*, quia paradisi non adeo longe dissitus fuisse videtur a Judæa: perinde ac Mesopotamia a Judæa non adeo dissita est; nam tradunt Patres Adamum paradiso ejectum, peragratis aliquot locis, venisse in Judæam, ibique mortuum ac sepultum esse in monte, qui a posteris, quod ibi caput primi hominis continebatur, Calvarie mons fuerit appellatus, in quo Christus crucifixus Adæ peccatum luit et expiavit. Ita tradunt Irenæus, Cyprianus, Athanasius, Basilius et alii passim, uno excepto et repugnante S. Hieronymo, ut dixi *Matth.* xxvii, 33.

Dico tertio: Non constat quinam fluvii sint Phison et Geon; eos tamen adhuc extare satis liquet ex *Eclii.* cap. xxiv, vers. 35. Rursum, non constat an quatuor hæc flumina oriuntur ex flumine paradisi; an vero flumen paradisi in hæc quatuor tantum influit, vel in ea se dividat. Moses enim tantum dicit quod hic fluvius dividatur in quatuor capita: quatuor autem capita vocat ipsos quatuor fluvios, qui unum hoc flumen paradisi in quatuor quasi ramos, vel capita dividunt, sive ex eo oriuntur et profluunt, sive non. Ita enim ipse Moses se mox explicare videtur. Probabilis tamen est sententia Pererii, Oleastri, Eugubini, Vatabli hic, et Jansenii in cap. cxxiii *Concordiæ Evangel.*, Phison et Geon esse flumina quæ ex Euphrate et Tigri coeuntibus enascantur. Pro quo

Nota, Tigridem et Euphratem supra sinum Persicum in unum tandem coire, ac rursum dividi, tumque nomen mutare. Unus enim in sinum Persicum delabens, dicitur Phasis sive Phasitigris (qui videtur esse Phison), celebris apud Curtium, Plinium et alios; hic circuit terram Hevilat, id est Chavila, puta Cholateos, quos Strabo lib. xvi in Arabia ponit, juxta Mesopotamiam. Alter Arabiam desertam, et loca vicina petens videtur esse is, qui hic Geon dicitur: hic circuit Æthiopiæ, non illam Abyssinorum quæ est infra Ægyptum, sed illam quæ est circa Arabiam. In Scriptura enim Madianitæ alique juxta sinum Persicum vel Arabicam habitantes, vocantur Æthiopes.

Paradisi ergo videtur fuisse eo loco, quo confluent Euphrates et Tigris; ab illo enim confluxu dividuntur et discriminantur in quatuor hæc flumina: sursum enim sunt Euphrates et Tigris, deorsum vero sunt Geon et Phasitigris sive Phison. Quod enim hi fluvii postquam coierunt, rursum dividantur, clare patet ex exactioribus tabulis cosmographicis Gerardi Mercatoris, Ortelii et aliorum. Mercator enim in Asiæ tabula 4, manifeste ostendit Tigridem et Euphratem concurrere juxta Apamiam, ac rursum dividi juxta urbem quæ dicitur Asia, atque efflere insulam Tereдон magnam satis; ac denique utrinque in sinum Persicum influere, ibique desinere.

Adde, verisimile est hos fluvios tempore Moses magis fuisse divisos, eo quod postea natarint

alveum, magisque confluerint, ut a tempore Moses multa alia flumina et maria locum et alveum mutarunt, ut annotavit Tornellius. Nam sub tempore Moses, hæc quatuor flumina paradisi fuisse plane divisa, patet ex eo quod ipse illa quatuor quasi separata, et vulgo nota describit, eaque Judæis proponit, ut ipsi ex illis, quo loco fuerit paradisi, cognoscant (1).

Dico quarto: Etiam non constat quo præcise loco fuerit paradisi, tamen certum est de fide paradisi fuisse locum corporeum, situm in parte aliqua terræ nostræ versus Orientem, ut habent Septuaginta. Rursum, certum est locum hunc fuisse amenissimum et temperatissimum, idque partim ex se suoque situ naturali, partim ex speciali Dei providentia, quæ æstus, higus omnemque aliam intemperiem a paradiso removisset: locum, inquam, tum hominum, tum etiam aliorum animantium. Negat hoc Damascenus et S. Thomas, et Abulensis in cap. xiii, *Quest.* lxxxvii.

Putant enim ipsi in paradiso nulla animalia quadrupedia, sed solos homines futuros fuisse. Abulensis tamen ad paradisi quoque admittit aves, ad melodiæ, et pisces in fluminibus. Verum contrarium docent alii passim cum S. Basilio, lib. *De Paradiso*, et S. Augustino, lib. *XIV De Civit.* cap. xi. Animalium enim varietas et pulchritudo magnam homini in paradiso voluptatem afferbat. Rursum constat serpentem fuisse in paradiso: « In paradiso, ait Basilius, omnia erant avicularum genera, quæ pulchritudine colorum et naturali musica, ac dulcedine concentus incredibiliter oblectabant hominem. Erant illic variorum etiam animalium spectacula. Sed erant omnia mansueta, obedientia homini, inter se concorditer et pacifice viventia, quæ et audiebant inter se, et loquebantur sensate. Serpens autem non erat tunc horrendus, sed mitis et mansuetus, nec terribiliter in terræ superficie velut natans reptabat, sed sublimis et erectus pedibus insistentis gradiebatur. » Ubi

Nota, S. Basilium videri dicere, quod in paradiso bruta animalia habuerint rationem et loquelam humanam; rursum, quod serpens non erant, sed erectus incederet: quorum neutrum videtur probabile. *Æque paradoxum est, quod asserit Rupertus, lib. II De Trinitate, cap. xxiv et xxix, aquas natura sua esse salsas; sed sicut jecur fons est sanguinis, ita fontem unum paradisi fontem esse omnium aquarum dulcium, quæ sunt per totum orbem; ac consequenter eundem fontem parentem esse et auctorem omnium generum, arborum, gemmarum et aromatum.*

Quæres secundo: an locus et paradisi amenitas adhuc supersint? Respondeo, certum est locum superesse, de amenitate incertum est.

(1) Cf. Huet, de la Situation du paradis terrestre; D. Calmet, Bible de Vence, tom. I; in primis autem opus eruditissime scriptum, Du Berceau de l'espèce humaine selon les Indiens, les Peres et les Hébreux, a D. Oury, 1684.

An in paradiso fuerint soli homines, an etiam animalia?

S. Basilii perit animalia in paradiso loca et us ratio.

An paradisi locus adhuc supersint.

Asserunt S. Justinus, Tertullianus, Epiphanius, Augustinus, Damascenus, S. Thomas, Abulensis et alii, quos citat Viegas supra; censent enim hi, peculiari Dei providentia, tempore Noe a diluvio intactum servatum esse paradisi: licet enim alios communes hominum montes aqua diluvii excesserit, ut dicitur *Genes.* cap. vii, non tamen paradisi, aut, si et hunc excesserit, eum tamen non vitasse, eo quod hic sit innocentie locus, in quo etiamnum sanctissimi et quietissimi vivant Elias et Henoch. Ita omnes Patres jam citati.

Addit Irenæus, lib. V, cap. v, in hoc paradiso terrestri omnes justorum animas post mortem, usque ad diem judicii delineri, ut tunc in cælum eant, videantur Deum. Sed hic est error Armeronorum damnatus in Concilio Florentino.

Alii, et forte probabilis, censent usque ad diluvium exitisse paradisi in primævi sua amenitate: nam cum Deus expulit ex eo Adamum, posuit ante eum Cherubim ad eum custodiendum. Rursum Henoch raptus dicitur in paradisi, non cælestem, sed terrestrem, *Eclii.* xlv, 46. Verum in diluvio Noe, cum aque per annum integrum totam terram occuparunt, censent iidem paradisi quoque is obrutum, violatum et dissipatum fuisse, idque satis indicat Moses, cap. vii, vers. 49. Adde, quod nusquam jam paradisi inveniri possit, cum tamen tota terra, præsertim circa Mesopotamiam et Armeniam, plane sit cognita et habitata. Ita censent Oleaster, Eugubinus, Catharinus, Pererius et Jansenius supra, Franciscus Suarez *III part.*, qu. lxx, art. vi, disp. 83, sect. 4, Viegas jam citatus, et alii. Aquæ enim diluvii per annum integrum tanta vi recurrentes, et ut Moses ait, euntes et redeuntes, omnes arbores, domos, urbes, quin et colles straverunt, totamque fere terræ superficiem dimoverunt: ergo et paradisi formam et decorem subverterunt.

Tropologie, paradisi est anima omni arborum id est virtutum, varietate ornata. Hinc illud Zoroastris symbolum, « quære paradisi, » id est omnem divinarum virtutum chorum, ait Psellus. Ejusdem est hoc, « animam aliam esse; cumque alæ eicident, illam in corpus præcipitem ferri; tum demum illis subrescentibus, ad superos revolare. » Eum autem discipulis percutantibus, quo pacto alis bene plumantibus, volucres animos sortirentur? Irrigetur, inquit, alas aquis vite. Iterum sciscitantibus, unde has aquas peterent? illis per parabolum respondit: Quatuor fluvii Dei paradisi abluunt et irrigant: inde vobis salicæ aquas Taurielis: nomen fluminis quod est ab Aquilone, rectum denotat; quod ab Occasu, expiationem; quod ab Ortu, lumen; quod a Meridie, pietatem.

Allegorie, S. Augustinus, lib. *XIII De Civit.* cap. xxi, et Ambrosius, lib. *De Paradiso*: Paradisi, inquit, est Ecclesia: quatuor flumina sunt quatuor Evangelia: ligna fructifera sunt Sancti; fructus sunt opera Sanctorum; lignum vite est

Allegorie.

Christus Sanctus sanctorum, vel est ipsa honorum omnium mater sapientia, *Eclii.* xxiv, 41, *Proverb.* iii, 18; lignum scientiæ boni et mali est liberum arbitrium, vel transgressi mandati experimentum. Rursum paradisi est Religio in qua viget humilitas, charitas et sanctitas. Audi S. Basilium libro, vel potius homilia *De Paradiso*, sub finem: « Quod si locum aliquem cogitaveris sanctorum capacem, in quo omnes qui in terra bonis operibus resplenderunt, gratia Dei fruuntur, et in vera ac spiritali jucunditate vivunt, non aberraveris a decem de paradiso similitudine. » Sic et S. Chrysostomus, homil. 69 in *Matth.*, de Monachorum felicitate disserens, comparat illos Adamo paradisi incolenti. Vide S. Bernardum ad *Clericos*, cap. xxi, et Hieronymum Platum, lib. *III De Bono status Relig.* cap. xix.

Anagogice, iidem: Paradisi, inquit, est cælum et vita beatorum; quatuor flumina sunt quatuor virtutes cardinales: scilicet Ganges est prudentia, Nilus temperantia, Tigris fortitudo, Euphrates justitia. Vide Pierium *Hieroglyphico*, 21. Vel potius quatuor flumina sunt quatuor doles corporis gloriosi, *Apoc.* ult., vers. 2. Ita S. Dorothea cum ad martyrium duceretur a Fabricio prefecto, gaudebat, quod se ad sponsum ire diceret, cujus paradisi omnium florum et fructuum amenitate vernaret; cumque Theophilus scriba per risum rogaret, ut cum eo pervenisset, inde sibi rosas aliquot mitteret: mittam, inquit. Postquam ergo decollata est, Theophilo puer cum recentium cistula rosarum apparuit, et quidem brumæ tempore (passa est enim sexta februarii), easque ipsi a Dorothea de sponsi sui paradisi missas dixit; cum obtulisset, ex oculis evanuit; quare Theophilus ad Christi fidem conversus, martyrium obiit.

9. OMNE LIGNUM PULCHRUM VISU, ET AD VESCENTIUM SUAVE. — « Et » hic ponitur pro vel: significat enim Moses in paradiso fuisse tam arbores pulchras et amenas, uti sunt cedri, cypressi, pini alique infrugifere, quam frugiferas et esui aptas.

LIGNUM ETIAM VITE. — quatuor arbores vite. Quæres, quænam et qualis fuerit hæc arbor?

Dico primo: De fide est fuisse hæc veram arbor; hæc enim ab Hebræis vocatur lignum, hocque exigit simplex et historica narratio Moses: ita omnes veteres contra Origenem et Eugubinum, qui putant arborem vite symbolicam fuisse, et symbolice tantum significasse et vitam et immortalitatem Adæ, si Deo obediret, promissam.

Dico secundo: Dicitur arbor vite, non quod signum esset vite Adæ a Deo concessæ, ut vult Artopæus; sed « vite, » id est vivificæ, causa vite, vitam conservans et prorogans, quia scilicet hæc arbor comeditis vitam longissime protendebat, eamque a morbis ac senio immunem, sanam, quietam et jucundam tuebatur: vide Pererium et Valesium *Sacre Philosophiæ*, cap. vi. Primo ergo hæc arbor vitam fecisset longævam;

Quænam arbor vite?

secundo, valentem et robustam; tertio, constantem, ut nunquam morbum aut senium incurrisset; quarto, letam et hilarem: pepulisset enim omnem tristitiam et melancholiam.

Dico tertio: Fuit hæc vis et virtus huic arbori non supernaturalis, ideoque post Adæ peccatum illi ablata, ut voluit S. Bonaventura et Gabriel in II, dist. 19; sed fuit illi naturalis, uti est vis medendi in aliis fructibus et arboribus; inde enim a natura sua, nativæque vi dicitur arbor vite; ideoque post peccatum mansit huic arbori hæc virtus, eaque de causa ab ea, et a paradiso exclusus est Adam postquam peccavit, ut patet cap. III, vers. 22. Ita D. Thomas, Hugo et Pererius.

In paradiso ergo nihil hominem in innocentia permanentem ledere aut corrumpere potuisset. Nam contra actionem elementorum et consumptionem humiditatis radicalis, habuisset lignum vite, quod humidum illud plane restaurasset; contra violentiam demonum, habuisset custodiam angelicam; contra impetum ferarum, habuisset perfectum in eas dominium; contra vim hominum, habuisset paradisum: si enim quis alium ledere voluisset, iustitia excidisset, et mox paradiso fuisset expulsus, uti Adæ contigit; contra infectionem aeris, habuisset auræ temperiem convenientissimam; contra herbas venenatas, contra flammam aliæque, que eum casu ledere vel opprimere potuissent, habuisset plenam in omnibus prudentiam, et providentiam cuncta cavendi; quam si non adhibuisset, jam non innocens, sed imprudens, temerarius et nocens fuisset, itaque lædi potuisset. Denique Dei tutela undique eum vallasset et protexisset a noxiis.

Quæres secundo, qua ratione hæc arbor vitam homini prorogasset? Multi putant fructum arboris vite semel gustatum et comestum, comedenti immortalitatem attulisse. Sicut enim, inquit, lignum scientiæ boni et mali fuit arbor mortis, et stipendium mortis, ita ut semel gustatum necessitatem moriendi adferret: sic e contrario arbor vite fuit premium obedientiæ, quod homines a mortali statu ad immortalitatem transferret. Unde Bellarminus, lib. De Gratia primi hominis, cap. xviii, censet homines ex hac arboris vite tantum comesturos fuisse tunc, cum proximæ transferendi essent ex hac vita ad statum gloriæ. Huic sententiæ favet S. Chrysostomus, Theodoretus, Irenæus, Rupertus, quos citat et sequitur Abulensis, in cap. xiii, ubi hæc omnia fuse pertractat.

Dico primo: Probabilis est hunc fructum semel gustatum prorogaturum quidem fuisse homini vitam ad longum tempus, non tamen eum absolute immortalitatem facturum fuisse. Ratio est, quia huic fructui naturalis erat hæc vis, eratque finita, ac proinde continua actione caloris naturalis in homine tandem erat consumenda. Rursum, fructus hic, uti et alii quavis, natura sua erat corruptibilis; non ergo poterat facere hominem omnino

incorruptibilem, sed tantum iterato comestus ulterius semper, et ulterius vitam homini prorogasset: ita sentit Scotus, Durandus, Cajetanus et Pererius.

Dico secundo: Fructus arboris vite vires integras homini reparabat, primo, humorem naturalem primigenium, aut eo meliorem suggerendo; secundo, calorem naturalem continua actione et pugna cum aliis cibis (quibus ordinariæ usus etiam tunc fuisset homo, ut docet S. Augustinus, lib. XIII De Civit., cap. xx) refractum aciendo, roborando, et in pristinum, vel etiam meliorem statum reslituendo, eumque continendo et conservando. Unde si stalis temporibus, licet rarior, ex hac arboris comeditus homo, nec mortem, nec senium incurrisset. Erat ergo Aristoteles, qui lib. III Metaphys., textu 13, tacite reprehendit Hesiodum dicentem, deos qui ambrosia vescuntur esse immortales, alios vero qui ambrosia carent esse mortales. Quia quidquid, ait, cibo vescitur, natura sua senescit, dissolvitur et moritur: hoc enim in hac arboris vite, quam Aristoteles non cognovit, patet esse falsum; unde, cap. III, vers. 22, hic Moses diserte docet Adamum expulsam esse paradiso, ne gustans lignum vite viveret in æternum: ergo lignum vite poterat vitam prorogare in æternum.

Dices: Calor naturalis in homine, actione continua sensim minuitur, et agendo in fructum arboris vite fuisset refractus; vitæ autem refractione videtur non posse reparari per cibum, quia illa tantum reparari potest per conversationem cibi, sive alimenti in substantiam alii; tunc autem alimentum simile est alito, ac consequenter alito majorem non habet vim: ergo vires ejus refractas et immixtas integre reparare nequit. Respondeo primo, falsum est, quod alimentum cum conversum et simile est alito, majorem eo non habeat vim: videmus enim, sumpto cibo, homines debiles mox vegetari, vigere, roborari.

Respondeo secundo, hunc fructum arboris vite non tantum fuisse cibum, sed et pharmacum miræ virtutis; quod antequam converteretur in substantiam hominis, purificat, reficit et roborat corpus et calorem naturalem. Rursum, illud idem postea conversum in substantiam hominis, hanc eandem virtutem et qualitatem retinisset; hæc ergo sua naturali vi vires nutritivas hominis longe magis refocisset et restaurasset, quam ætio caloris naturalis, ejusque in fructum cibumque refractione debilitasset. Ita Ludovicus Molina.

Quæres tertio, qualis fuerit hæc æternitas, quam attulisset esus ligni vite, an absoluta, an restricta et respectiva? Ludovicus Molina censet fuisse absolutam; quia, ait, hoc lignum semper restituisset hominem pristino vigori. Verum melius Scotus, Valesius et Cajetanus censent fuisse restrictam, non absolutam; quia videlicet hoc

Qualis æternitas ex arboris vite?

lignum prorogasset homini vitam et vigorem ad aliquot annorum millia, donec Deus eum translitisset in cælum, que æternitas quædam est. Hebræi enim עץ חיים *etam*, id est æternum, vocant ex vulgi usu tempus longissimum, cuius finis ab homine non pervidetur; vide Canonem 4. Sic cap. vi, 3, ait Dominus: « Non permanebit spiritus meus in homine in æternum (id est in longam primorum patrum ætatem), eruntque dies illius centum viginti novorum. » Non tamen potuisset hoc lignum prorogare homini vitam absolute in omnem æternitatem. Ratio est, quia omne corpus mixtum, cum constet elementis contrariis et inter se pugnantibus, natura sua est corruptibile; lignum autem hoc sapidissimum et pulcherrimum erat corpus mixtum: ergo in se erat corruptibile, et sensim, licet lente admodum, defecisset, primumque suum vigorem perdidisset, ac tandem interiret, uti queens etiam sint durissimæ, sensim tamen intereunt: ergo non potuisset hominem a morte et corruptione in æternum præservare. Non enim poterat dare homini id quod in se non habebat. Et hoc sensu verum est quod dixit Aristoteles, omne quod cibo vescitur esse mortale. Secundo, quia alias sequeretur quod Adam, post peccatum, si permissus fuisset vivere in paradiso et edere lignum vite, vixisset absolute in æternum: hoc autem videtur incredibile, tum quia antequam paradiso expelleretur, lata erat in eum sententia mortis; tum quia per peccatum corpus et natura humana tam est debilis et misera, totque morbis, vitis et ærumnis, que vires atterunt et sensim ad mortem deducunt, obnoxia, ut eum tandem mori necesse sit.

Dices: Fructus arboris vite restituisset semper calorem naturalem, et humidum radicale pristino suo vigori: ergo homini vitam semper et in omnem æternitatem prorogare potuisset, si suis temporibus ex eo comedisset homo.

Respondeo tunc semper in antecedente accipi debet restricte, nimirum semper quamdiu scilicet durasset integra vis et vigor arboris vite: ea enim senescente et pereunte, sensuisset pariter et periisset homo. Sicut enim jam electuaria et cibi nonnulli valde succulenti, spiritosi et alimentosi humidum radicale, et calorem naturalem (præsertim in juvenibus) plane restaurant, et in integrum restitunt, sed ad certum tempus, puta donec vel senescat homo, vel cibi vis et vigor debilitetur: tunc enim hominis vires ita restaurare nequit, quin sensim deficiat et emoriatur homo; ita pariter res se habuisset in arboris vite. Hoc tantum discrimine, quod cibi et pharmaca nostra ad breve tantum tempus vigorem homini restaurent, arbor vero vite id diu, ad multa annorum millia, prestitisset; quibus exactis sensuisset et mortuus fuisset, tam homo, quam arbor vite; verum Deus hoc senium et mortem prævenisset, transferendo hominem in cælum et vitam æter-

nam. Cum ergo Deus noluerit hominem in paradiso vivere absolute in æternum, sed tantum ad longum tempus, videtur pariter arbori vite indidisse vim prorogandi vitam, non absolute in æternum, sed tantum ad longum tempus. Ita docet Scotus eum suis.

Denique ex hac arboris vite fabulati sunt Pœntar et Ambrosia orta es Hægo vi-
tae, fixeruntque suum nectar, ambrosiam, nepenthes et moly, quasi cibos deorum, qui eos faciant immortales, juvenes semper, letos et beatos.

Nota, Adamum non gustasse de hoc fructu vite: nam paulo post creationem suam peccavit et paradiso expulsus est, ut patet cap. III, 22. Symbolice ergo lignum, sive arbor vite, erat hieroglyphicum æternitatis, ut patet ex dictis.

Allegorice arbor vite est Christus, qui ait: « Ego sum vitis, vos palmites. » Joan. xv. Et: « Ego sum via, veritas et vita. » Joan. xiv. Rursum, arbor vite est crux Christi, quæ in medio paradisi, id est Ecclesie, erecta vitam dat mundo: in quam proinde conscendere gestiens Sponsa ait Cant. vii: « Ascendam in palmam, et apprehendam fructus dulces gutturi meo. » Arbor vite denique est Eucharistia, que vitam dat animæ et corpori: nam ejus virtute resurgemus ad vitam immortalem, juxta illud Christi Joan. vi: « Qui manducat hunc panem, vivet in æternum. » Ita S. Irenæus, lib. IV, cap. xxxiv, et lib. V, cap. II.

Tropologice, lignum vite est B. Virgo, de qua nata est vita, Deus homo, Christus Jesus; Virgoque ipsa, ut ait Germanus Patriarcha Constantinopolitanus, spiritus et vita Christianorum est. Rursum, arbor vite est justus, qui opera sancta que vitam gratiæ et gloriæ pariunt, operatur, juxta illud: « Fructus justii lignum vite. » Proverb. xi, 30. Insuper arbor vite est ipsa sapientia, virtus et perfectio, juxta illud de eadem: « Lignum vite est his, qui apprehenderint eam. » Proverb. iii, 18.

Anagogice, arbor vite est beatitudo et visio Dei, que vitam beatam animæ confert, juxta illud: « Vincenti dabo edere de ligno vite, quod est in paradiso Dei mei, » Apoc. ii, 7, et cap. xiii, 2. Vide ibi dicta.

LIGNUMQUE SCIENTIÆ BONI ET MALI. — Quæres, quale fuerit hoc lignum, id est arbor? Judei fabulantur, Adam et Evam creatos esse sine usu rationis, quasi infantes, sed ex hac arboris accepisse usum rationis, quo sciunt bonum et malum.

Secundo, Josephus, lib. I Antiq. cap. II, censet arborem hanc habuisse vim acendi ingenium et prudentiam, indeque vocatam esse arborem scientiæ boni et mali. Idem senserunt Ophites apud Epiphanium, hæresi 37, qui pro Christo coluerunt serpentem, eo quod ipse homini fuerit auctor adipiscendi scientiam, cum ei esum ligni veliti persuasit.

Tertio, Damascenus, lib. II De Fide, cap. xi, cen-

Notar et Ambrosia orta es Hægo vi-

Qualis arbor scientiæ boni et mali?